فصلنامه راهبرد توسعه/ سال بیستم و دوم/ شماره ۳ (پیاپی۸۷)/ پاییز ۱٤۰۵/ ۸٤-۵۹
Quarterly Journal of Development Strategy, ۲۰۲٦, Vol. ۲۲, No.۳ (۸۷)

مبانی فقهی پدافند غیرعامل در امنیت فرهنگی

حمید حسن منفرد[۱]
احمدرضا خزائی[۲]
مجید وزیری[۳]

(تاریخ دریافت ۱۴۰۵/۵/۱۳ ـ تاریخ تصویب ۱۴۰۵/۶/۲۸)
نوع مقاله: **علمی پژوهشی**

چکیده:
پدافند غیرعامل فرهنگی، رویکردی پیشگیرانه و غیرنظامی برای صیانت از هویت، ارزش‌ها و انسجام فرهنگی جامعه اسلامی در برابر تهدیدات نرمی نظیر تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی است. این پژوهش با هدف تبیین مبانی فقهی این رویکرد، با روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای معتبر، به بررسی قرآن، سنت، عقل و قواعد فقهی پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که قرآن کریم با تأکید بر آمادگی فرهنگی، نفی سلطه فکری دشمن، پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی، امر به معروف و نهی از منکر، حفظ وحدت و عزت اسلامی، چارچوبی جامع برای مقابله با تهدیدات نرم ارائه می‌دهد. روایات معصومین (ع)

[۱]- دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
[۲]- دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحدتهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
ahm.khazaei@iau.ac.ir
[۳]- دانشیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحدتهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران،ایران .

نیز با تکیه بر اصولی چون برتری اسلام، نفی ضرر، حفظ کرامت، امر به معروف، التزام به مصالح عمومی و حفظ نظام اسلامی، بر وجوب اقدامات پیشگیرانه فرهنگی تأکید دارند. قواعد فقهی مانند «دفع ضرر محتمل»، «نفی سبیل»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «لزوم حفظ مصالح عمومی»، «دفاع مشروع» و «قاعده مصلحت نظام»، ابزارهای شرعی مؤثری برای سیاست‌گذاری و اقدام عملی در برابر تهدیدات نرم فراهم می‌کنند. از منظر فقه حکومتی، پدافند غیرعامل فرهنگی نه تنها مشروع، بلکه وظیفه‌ای شرعی برای حاکم اسلامی در جهت حفظ نظام، حراست از هویت دینی و تحقق امنیت پایدار فرهنگی به شمار می‌رود و با تکیه بر این مبانی، سپری مستحکم در برابر هجمه‌های نرم ایجاد می‌کند.

کلمات کلیدی : امنیت فرهنگی؛ پدافند غیرعامل؛ تهدیدات نرم؛ فقه حکومتی؛ قواعد فقهی؛ قاعده مصلحت نظام

مقدمه

جهان امروز با تحولات عمیقی در عرصه تهدیدات علیه جوامع مواجه است که در این میان، تهدیدات نرم به دلیل ماهیت غیرملموس، پیچیدگی و تأثیرات درازمدت، از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. این تهدیدات که شامل تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی است، با بهره‌گیری از رسانه‌های دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی، هویت دینی، ارزش‌های اسلامی و انسجام اجتماعی جوامع اسلامی، به‌ویژه ایران، را هدف قرار داده‌اند. برخلاف تهدیدات سخت، تهدیدات نرم از طریق نفوذ در افکار عمومی، تضعیف باورها و تغییر نگرش‌ها عمل کرده و بنیان‌های فرهنگی جامعه را به‌تدریج متزلزل می‌سازند.

امنیت فرهنگی به‌عنوان رکنی از امنیت ملی، نقشی کلیدی در حفظ هویت و وحدت جامعه دارد و صیانت از ارزش‌ها، باورها و میراث دینی را دربرمی‌گیرد. بااین‌حال، گسترش فضای مجازی و جهانی‌شدن فرهنگی، چالش‌های تازه‌ای در این عرصه پدید آورده و ضرورت اتخاذ رویکردهای پیشگیرانه و غیرنظامی را آشکار ساخته است.

پدافند غیرعامل فرهنگی، مجموعه اقدامات غیرمسلحانه‌ای است که با کاهش آسیب‌پذیری و افزایش تاب‌آوری فرهنگی، بدون درگیری مستقیم، امنیت فرهنگی را تضمین می‌کند. با وجود کارآمدی این رویکرد، فقدان چارچوب‌های نظری منسجم و مبتنی بر شریعت برای اجرای آن

در نظام اسلامی، خلأیی جدی به شمار می‌رود.

فقه اسلامی به‌عنوان نظام حقوقی و اخلاقی مبتنی بر قرآن، سنت، عقل و اجماع، ظرفیت بی‌نظیری برای ارائه راهبردهای شرعی در این حوزه دارد. فقه حکومتی با استنباط احکام متناسب با تحولات معاصر، می‌تواند چارچوبی برای سیاست‌گذاری فرهنگی ارائه دهد؛ هرچند بررسی دقیق مبانی فقهی پدافند غیرعامل فرهنگی کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

پژوهش حاضر درصدد است با تبیین مبانی فقهی، پاسخ دهد که فقه اسلامی چگونه می‌تواند چارچوبی شرعی و عملی برای حفاظت از امنیت فرهنگی در برابر تهدیدات نرم فراهم آورد. این بررسی، افزون بر تقویت انسجام و هویت اسلامی، در راستای تحقق اهداف شریعت (حفظ دین، عقل، نسل و مال) صورت می‌گیرد و تدوین راهبردهای فقه‌محور را به‌عنوان وظیفه‌ای شرعی و استراتژیک برای نظام اسلامی ترسیم می‌کند.

روش شناسی پژوهش

روش پژوهش حاضر به صورت توصیفی تحلیلی بوده و برمبنای تحلیل محتوای کیفی انجام می شود و جمع آوری اطالعات بصورت کتابخانه ای است و با ابزار فیش انجام می شود و با مراجعه به منابع معتبر فقهی و حقوقی اعم از کتابها، مقالات و پایان نامه ها و منابع الکترونیکی است.

یافته ها

۱-مفهوم شناسی

۱-۱- تعریف مبانی فقهی

مبانی فقه در واقع اصول و قواعدی هستند که فقه اسلامی بر اساس آنها بنا شده است. این مبانی شامل منابع فقهی مانند قرآن، سنت، اجماع و عقل و همچنین قواعد و روش‌هایی است که برای استنباط احکام شرعی از این منابع استفاده می‌شوند. به عبارت دیگر، مبانی فقه، اساس و زیربنای استنباط احکام شرعی را تشکیل می‌دهند. (اصول الاستنباط، ۱۴۱۲)

به طور خلاصه، مبانی فقهی عبارتند از :

- **منابع فقه:**

قرآن :کتاب آسمانی مسلمانان که حاوی احکام و دستورات الهی است .

سنت : سخنان، رفتار و تقریرات پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین (ع)

اجماع :اتفاق نظر تمام یا اکثریت مجتهدین در یک مسئله شرعی .

عقل :توانایی درک و استدلال که در استنباط احکام شرعی به کار می‌رود .

- **قواعد استنباط**: مانند عموم و خصوص، اطلاق و تقیید، مفهوم و منطوق و**...**
- **اصول کلی**: مانند قاعده فراغ، احتیاط، استصحاب و**...**

این مبانی به فقیه کمک می‌کنند تا با استفاده از روش‌های صحیح، احکام شرعی را از منابع معتبر استخراج کند و به مسائل مستحدثه پاسخ دهد**.** (شب خیز،۱۳۹۲)

۱-۲-تعریف پدافند غیرعامل

پدافند غیرعامل به مجموعه اقدامات غیرنظامی و غیرمسلحانه‌ای اطلاق می‌شود که با هدف کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌ها، تأسیسات، جمعیت و منابع کشور در برابر تهدیدات طبیعی و انسان‌ساخت (مانند حملات نظامی، بلایای طبیعی یا خرابکاری) انجام می‌شود. این اقدامات شامل برنامه‌ریزی، طراحی مقاوم، استتار، اختفا، پراکندگی، مقاوم‌سازی و مدیریت بحران است که بدون استفاده از سلاح و درگیری مستقیم، امنیت و پایداری جامعه را تضمین می‌کند (عباسی ، ۱۳۹۸).

به طور خلاصه، پدافند غیرعامل رویکردی پیشگیرانه است که بر حفاظت از دارایی‌های حیاتی و کاهش اثرات تهدیدات تمرکز دارد (رضایی، ۱۴۰۰).

۱-۳-تعریف امنیت فرهنگی

امنیت فرهنگی به حفظ و صیانت از هویت، ارزش‌ها، باورها، آداب و رسوم، و میراث فرهنگی یک جامعه در برابر تهدیدات داخلی و خارجی اشاره دارد. این مفهوم شامل حفاظت از عناصر فرهنگی مانند زبان، دین، هنر و سبک زندگی در مقابل نفوذ یا تخریب است تا انسجام و وحدت اجتماعی حفظ شود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۷). امنیت فرهنگی به عنوان یکی از ابعاد امنیت ملی، نقش کلیدی در تقویت هویت ملی و مقابله با تهاجم فرهنگی ایفا می‌کند (کریمی، ۱۳۹۹).

۱-٤-تعریف تهدیدات نرم

تهدیدات نرم به اقدامات غیرنظامی و غیرمستقیمی گفته می‌شود که با استفاده از ابزارهای فرهنگی، رسانه‌ای، اقتصادی و روانی، به منظور تضعیف ارزش‌ها، باورها و انسجام یک جامعه یا

دولت انجام می‌شود. این تهدیدات اغلب از طریق نفوذ در افکار عمومی، تغییر نگرش‌ها و تضعیف اعتماد به نهادها عمل می‌کنند و شامل مواردی مانند جنگ رسانه‌ای، پروپاگاندا، تهاجم فرهنگی، و عملیات روانی هستند (رضایی و همکاران، ۱۳۹۸). برخلاف تهدیدات سخت (نظامی)، تهدیدات نرم به صورت تدریجی و غیرملموس عمل می‌کنند و تأثیرات عمیق و بلندمدتی دارند (احمدی، ۱۳۹۹).

۲-ضرورت پدافند غیرعامل در حوزه فرهنگی

در دنیای امروز، تهدیدات فرهنگی از جمله مؤثرترین و در عین حال پنهان‌ترین انواع تهدید علیه هویت و انسجام ملی جوامع به شمار می‌روند. دشمنان با بهره‌گیری از ابزارهای نوین رسانه‌ای، فضای مجازی، تولیدات هنری و ترویج سبک زندگی غربی، تلاش دارند تا باورها، ارزش‌ها و ساختارهای فرهنگی جوامع اسلامی را تضعیف و تخریب کنند. در این شرایط، پدافند غیرعامل فرهنگی به‌عنوان رویکردی پیشگیرانه و غیرتهاجمی، نقشی کلیدی در مقابله با این هجمه‌ها ایفا می‌کند. پدافند غیرعامل در حوزه فرهنگی به معنای مجموعه اقداماتی است که بدون استفاده از ابزارهای نظامی، با اتکا بر آگاهی‌بخشی، تقویت هویت ملی و دینی، مصون‌سازی جامعه و مقابله با نفوذ نرم دشمن، به حفظ و ارتقاء امنیت فرهنگی کمک می‌کند. این نوع پدافند بر شناسایی تهدیدات نرم و طراحی سازوکارهای مقابله‌ای فرهنگی مبتنی است و بیش از هر چیز نیازمند پشتیبانی فکری، فقهی و نهادی در سطح کلان است. به تعبیر دقیق، «امروزه دشمن در پی تغییر باورها، نگرش‌ها و سبک زندگی مردم است و این یعنی جنگ نرم فرهنگی؛ مقابله با این تهدید، بدون ابزار نظامی و با پدافند غیرعامل فرهنگی، ممکن و ضروری است» (نجاتی، ۱۳۹۹)

۳-جایگاه فقه در تدوین راهبردهای ملی

جایگاه فقه در تدوین راهبردهای ملی از جمله مسائلی است که در جمهوری اسلامی ایران اهمیت بنیادین دارد، زیرا نظام حقوقی و سیاسی کشور مبتنی بر شریعت اسلامی و ولایت فقیه است. در این چارچوب، فقه نه‌تنها به‌عنوان منبعی برای احکام فردی و عبادی، بلکه به‌عنوان چارچوبی برای تنظیم مناسبات اجتماعی، امنیتی، فرهنگی و سیاسی تلقی می‌شود. یکی از ویژگی‌های مهم فقه در این زمینه، قابلیت استنباط احکام متناسب با تحولات زمان و مکان از طریق قواعد فقهی مانند مصلحت، حفظ نظام، دفع ضرر، سد ذرایع و نفی سبیل است (مصباح یزدی، ۱۳۸۰)

فقه اسلامی به‌عنوان نظام حقوقی و اخلاقی مبتنی بر قرآن، سنت، عقل و اجماع، نقش اساسی در تأمین و حفظ امنیت در جامعه اسلامی دارد. امنیت از منظر اسلامی، فراتر از حفاظت فیزیکی، شامل امنیت اعتقادی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است که همگی در راستای تحقق اهداف شریعت (حفظ دین، جان، عقل، نسل و مال) تعریف می‌شوند (طباطبایی، ۱۳۸۸). برای مثال، احکام مربوط به ارتداد و دفاع از عقاید اسلامی در برابر تهاجم فکری (طباطبایی، ۱۳۸۸). احکام فقهی مانند حدود، قصاص، و تعزیرات، از طریق پیشگیری و مجازات جرایم، نظم و امنیت اجتماعی را تضمین می‌کنند (رحیمی، ۱۳۹۸) .فقه با احکام معاملات، زکات، و ممنوعیت ربا، عدالت اقتصادی را ترویج می‌دهد و از فقر و نابرابری که منشأ ناامنی است، جلوگیری می‌کند (محمدی، ۱۳۹۹) .فقه با تبیین مفهوم ولایت فقیه و احکام جهاد، دفاع و امر به معروف و نهی از منکر، چارچوبی برای حفظ حاکمیت اسلامی و مقابله با تهدیدات خارجی و داخلی ارائه می‌دهد (کریمی، ۱۴۰۰).

فقه اسلامی حفظ نظام اسلامی را واجب می‌داند، زیرا فروپاشی نظام به ناامنی و هرج‌ومرج منجر می‌شود (طباطبایی، ۱۳۸۸). این اصل فقهی ایجاب می‌کند که هرگونه تهدید علیه امنیت جامعه (چه سخت و چه نرم) دفع شود (رحیمی، ۱۳۹۸) تهدیدات فرهنگی به‌عنوان بخشی از تهدیدات نرم، با هدف تضعیف هویت، ارزش‌ها و انسجام فرهنگی یک جامعه، به‌ویژه جامعه اسلامی، طراحی و اجرا می‌شوند.

٤- ابعاد فرهنگی پدافند غیرعامل از منظر فقه اسلامی

زبان و فرهنگ هر ملتی جزو سرمایه‌های راهبردی آن کشور است. در آموزه‌های اسلامی، پاسداری از زبان دینی (زبان قرآن و مفاهیم اسلامی) و ارزش‌های فرهنگی، وظیفه‌ای شرعی محسوب می‌شود. تضعیف زبان فارسی و جایگزینی واژگان بیگانه یا سبک‌های زندگی غربی، از مصادیق تهدیدات فرهنگی است که نیاز به پدافند غیرعامل فرهنگی دارد.

فقه اسلامی، گسترش فحشا، ابتذال، بی‌عفتی و بی‌هویتی فرهنگی را از مصادیق منکرات دانسته و نهی از منکر را برای مقابله با این پدیده‌ها واجب می‌داند. طبق بیان شهید صدر، «حکومت اسلامی نمی‌تواند نسبت به گسترش مفاسد اخلاقی و تهاجم فکری بی‌تفاوت باشد، چرا که حفظ حریم فرهنگی جامعه از اوجب واجبات است» (صدر، ۱۴۱۰).

بر این اساس، پدافند غیرعامل فرهنگی می‌تواند در قالب قانون‌گذاری، نظارت رسانه‌ای، تقویت

سبک زندگی اسلامی ـ ایرانی، و حمایت از تولیدات فرهنگی اسلامی، نقش‌آفرینی کند. همان‌طور که در قرآن آمده است: «الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنكَرِ»(حج: ۴۱)

ترجمه: (همانان که اگر آنان را در زمین قدرت و تمکّن دهیم، نماز را برپا می دارند، و زکات می پردازند، و مردم را به کارهای پسندیده وا می دارند و از کارهای زشت بازمی دارند). این آیه ناظر به مسئولیت فرهنگی حکومت اسلامی است.در جهان امروز، بخش عمده‌ای از تهدیدات فرهنگی از طریق فضای سایبری صورت می‌گیرد. فقه اسلامی به حکم عقل و قاعده "نفی سبیل"، وظیفه حکومت اسلامی را حفظ اقتدار فرهنگی، اطلاعاتی و دینی در فضای مجازی می‌داند (مکارم شیرازی، ۱۴۰۰). بنابراین، کنترل محتوای مضر، پالایش فرهنگی فضای مجازی، ترویج سواد رسانه‌ای، و تولید محتوای اسلامی، همگی در ذیل فقه‌الاجتماع و فقه‌السیاسهٔ توجیه‌پذیرند.

فقه اسلامی، «امر به معروف» و «نهی از منکر» را ستون جامعه اسلامی می‌داند. یکی از جلوه‌های عملی این دو فریضه، پدافند غیرعامل فرهنگی است؛ یعنی مقابله فرهنگی ـ تبلیغی با ترویج فساد، تحریف باورها، تخریب چهره اسلام، و از بین بردن الگوهای دینی. آیت‌الله مصباح یزدی تأکید دارد که: «امر به معروف و نهی از منکر در عصر جدید باید شامل دفاع نرم از عقاید اسلامی در برابر موج تردیدافکنی و تبلیغات دشمنان باشد» (مصباح یزدی، ۱۳۸۹)

۵- مبانی قرآنی

آیات قرآن کریم به‌عنوان منبع اصلی فقه اسلامی، پایه و اساس مشروعیت اقدامات پدافند غیرعامل برای حفاظت از امنیت فرهنگی جامعه اسلامی را فراهم می‌کنند. این آیات با تأکید بر آمادگی، پیشگیری و حفظ عزت اسلامی، چارچوبی جامع برای مقابله با تهدیدات نرم نظیر تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی ارائه می‌دهند. در ادامه، آیات مرتبط با پدافند غیرعامل فرهنگی به همراه تحلیل تفسیری و فقهی ارائه می‌شود.

۵-۱- آیه آمادگی و بازدارندگی در پدافند غیرعامل

آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» (الأنفال: ۶۰)

ترجمه: (و در برابر آنان آنچه در قدرت و توان دارید از نیرو [و نفرات و ساز و برگ جنگی] و اسبان ورزیده [برای جنگ] آماده کنید تا به وسیله آنها دشمن خدا و دشمن خودتان ودشمنانی

غیر ایشان را که نمی شناسید، ولی خدا آنان را می شناسد بترسانید).

این آیه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مبانی قرآنی پدافند غیرعامل، به آمادگی همه‌جانبه در برابر دشمنان خدا و مؤمنان فرمان می‌دهد. واژه «قوة» در این آیه به معنای هرگونه توان و قدرت، اعم از نظامی، فرهنگی، فکری، رسانه‌ای و اجتماعی تفسیر شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷). در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، «قوة» شامل تقویت زیرساخت‌های فرهنگی (مانند آموزش دینی و تولید محتوای اسلامی)، ترویج سواد رسانه‌ای، نظارت بر رسانه‌ها و ایجاد سپرهای دفاعی در برابر نفوذ فکری دشمن است. واژه «ترهبون» (ارعاب دشمن) بر اصل بازدارندگی تأکید دارد که در پدافند غیرعامل به معنای کاهش آسیب‌پذیری و پیشگیری از تهدیدات نرم مانند تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و تبلیغات ضداسلامی است (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). آیت‌الله جوادی آملی این آیه را مبنای وجوب آمادگی فرهنگی برای حفظ هویت اسلامی در برابر هجمه‌های فکری دشمنان می‌دانند و معتقدند که «قوة» در عصر حاضر شامل تقویت رسانه‌های بومی، آموزش سواد رسانه‌ای و تولید محتوای ارزشی برای خنثی‌سازی عملیات روانی دشمن است (جوادی آملی، ۱۳۹۰). همچنین علامه طباطبایی در تفسیر المیزان تأکید می‌کند که «قوة» در این آیه عام بوده و هر نوع آمادگی، از جمله در حوزه فرهنگ و فکر را در بر می‌گیرد (طباطبایی، ۱۴۱۷ق). از منظر فقهی، این آیه توجیه‌کننده اقداماتی مانند نظارت حکومتی بر محتوای رسانه‌ای، تقویت پدافند غیرعامل رسانه‌ای و ترویج ارزش‌های اسلامی برای کاهش آسیب‌پذیری فرهنگی است. برای مثال، ایجاد فیلترهای هوشمند در فضای مجازی یا حمایت از تولیدات رسانه‌ای اسلامی مصداقی از اجرای این آیه در پدافند غیرعامل فرهنگی است (سبحانی، ۱۴۰۰)

۵-۲- آیه نفی سلطه دشمن در پدافند غیرعامل

آیه» :وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱)**.**

ترجمه: (و خدا هرگز هیچ راه سلطه ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است).

این آیه به‌صراحت هرگونه سلطه دشمنان بر مؤمنان را نفی می‌کند و مبنای قرآنی قاعده فقهی «نفی سبیل» است. در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، این آیه بر جلوگیری از نفوذ فکری و فرهنگی بیگانگان تأکید دارد. سلطه فرهنگی، مانند ترویج سبک زندگی غربی یا انتشار محتوای ضددینی در رسانه‌ها، مصداقی از «سبیل» است که باید از آن پیشگیری شود (رحیمی، ۱۳۹۸). آیت‌الله مکارم شیرازی این آیه را مبنای وجوب حفظ استقلال فرهنگی و مقابله با تهاجم فرهنگی

می‌دانند و معتقدند که نظارت بر رسانه‌ها و تقویت تولیدات فرهنگی بومی از لوازم اجرای این آیه است (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). از منظر فقهی، این آیه توجیه‌کننده اقداماتی مانند ممنوعیت انتشار محتوای رسانه‌ای تضعیف‌کننده هویت اسلامی، رد قراردادهای بین‌المللی که به نفوذ فرهنگی دشمن منجر شوند، و تقویت زیرساخت‌های رسانه‌ای داخلی است (محمدی، ۱۳۹۹). برای مثال، فیلترینگ محتوای ضداخلاقی در فضای مجازی یا حمایت از تولید فیلم‌ها و سریال‌های مبتنی بر ارزش‌های اسلامی از مصادیق اجرای این آیه در پدافند غیرعامل فرهنگی است.

۵-۳- آیه پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی

آیه: وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» (بقره: ۱۹۵) ترجمه: (و خود را به هلاکت نیندازید).

این آیه بر لزوم پرهیز از اقداماتی که به آسیب جسمی، معنوی یا فرهنگی منجر می‌شوند تأکید دارد. در حوزه پدافند غیرعامل، «تهلکه» شامل آسیب‌های فرهنگی مانند تضعیف هویت دینی، ترویج بی‌بندوباری و نفوذ ارزش‌های غربی است (طباطبایی، ۱۴۱۷ق). آیت‌الله خویی این آیه را مبنای قاعده «دفع ضرر محتمل» دانسته و معتقد است که پیشگیری از تهدیدات فرهنگی، مانند انتشار محتوای ضددینی در رسانه‌ها، واجب شرعی است (خویی، ۱۴۲۲ق). این آیه در پدافند غیرعامل فرهنگی، اقداماتی مانند نظارت بر محتوای فضای مجازی، آموزش سواد رسانه‌ای برای تشخیص محتوای مخرب، و ترویج سبک زندگی اسلامی را مشروع می‌سازد. برای مثال، برنامه‌های آموزشی برای آگاه‌سازی جوانان در برابر تبلیغات ضداسلامی یا ایجاد محدودیت برای پلتفرم‌های خارجی که ارزش‌های اسلامی را تضعیف می‌کنند، از مصادیق اجرای این آیه است (مصباح یزدی، ۱۳۸۹).

۵-٤- آیه امر به معروف و نهی از منکر در پدافند فرهنگی

آیه: وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ» (آل‌عمران: ۱۰۴). ترجمه: (و باید از شما گروهی باشند که [همه مردم را] به سوی خیر [اتحاد، اتفاق، الفت، برادری، مواسات و درستی] دعوت نمایند، و به کار شایسته و پسندیده وادارند، و از کار ناپسند و زشت بازدارند).

این آیه ترویج ارزش‌های اسلامی (معروف) و مقابله با انحرافات فرهنگی (منکر) را واجب می‌سازد. در پدافند غیرعامل فرهنگی، «امر به معروف» شامل تشویق به رعایت حجاب، آموزش

قرآن، تقویت مساجد، و تولید محتوای ارزشی است، در حالی که «نهی از منکر» شامل جلوگیری از ترویج محتوای ضددینی، سبک زندگی غربی و انحرافات فرهنگی مانند خرافه‌گرایی است (محمدی، ۱۳۹۹). آیت‌الله مکارم شیرازی این آیه را مبنای نظارت فرهنگی و اصلاح سبک زندگی در برابر نفوذ غربی می‌دانند (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). از منظر فقهی، این آیه توجیه‌کننده اقداماتی مانند نظارت بر رسانه‌ها، حمایت از تولیدات فرهنگی اسلامی و آموزش سواد رسانه‌ای برای خنثی‌سازی عملیات روانی دشمن است. برای مثال، ایجاد نهادهای نظارتی برای بررسی محتوای رسانه‌ای یا برگزاری دوره‌های آموزشی برای ترویج فرهنگ اسلامی از مصادیق اجرای این آیه در پدافند غیرعامل است (کریمی، ۱۴۰۰).

۵-۵- آیه حفظ وحدت و انسجام اسلامی

«وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا» (آل‌عمران: ۱۰۳).

ترجمه: (و همگی به ریسمان خدا [قرآن و اهل بیت (علیهم السلام)] چنگ زنید، و پراکنده و گروه گروه نشوید).

این آیه بر لزوم حفظ وحدت و انسجام جامعه اسلامی تأکید دارد. در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، وحدت اسلامی سپری در برابر تهدیدات نرم مانند جنگ شناختی و تبلیغات تفرقه‌افکنانه است. علامه طباطبایی این آیه را مبنای حفظ انسجام فرهنگی و اجتماعی در برابر تلاش‌های دشمن برای ایجاد اختلافات قومی، مذهبی، و فرهنگی می‌دانند (طباطبایی، ۱۴۱۷ق) در پدافند غیرعامل، این آیه توجیه‌کننده اقداماتی مانند ترویج گفتمان وحدت اسلامی، مقابله با محتوای رسانه‌ای تفرقه‌افکن و تقویت هویت جمعی اسلامی است. برای مثال، تولید برنامه‌های رسانه‌ای که وحدت ملی و دینی را تقویت می‌کنند یا نظارت بر محتوای فضای مجازی برای جلوگیری از تفرقه از مصادیق اجرای این آیه است (رجبی دوانی، ۱۳۹۳).

۵-۶- آیه حفظ عزت اسلامی

«لِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» (منافقون: ۸) ترجمه: (در حالی که عزت و اقتدار برای خدا و پیامبر او و مؤمنان است).

این آیه عزت را مختص خدا، رسول و مؤمنان می‌داند و هرگونه ذلت در برابر دشمنان را نفی می‌کند. در پدافند غیرعامل فرهنگی، این آیه مبنای حفظ عزت اسلامی در برابر نفوذ فرهنگی بیگانگان است. آیت‌الله خامنه‌ای این آیه را مبنای وجوب خودکفایی فرهنگی و مقاومت در برابر

تهاجم فرهنگی می‌دانند و معتقدند که تقویت رسانه‌های بومی و تولید محتوای اسلامی برای حفظ عزت مؤمنان ضروری است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸) این آیه توجیه‌کننده اقداماتی مانند رد قراردادهای بین‌المللی که به سلطه فرهنگی دشمن منجر شوند و حمایت از تولیدات فرهنگی مبتنی بر ارزش‌های اسلامی است (محمدی، ۱۳۹۹).

٦- مبانی روایی پدافند غیرعامل در امنیت فرهنگی

روایات معصومین (ع) به‌عنوان یکی از منابع اصلی استنباط احکام در فقه امامیه، پشتوانه‌ای قوی برای مشروعیت اقدامات پدافند غیرعامل در حوزه امنیت فرهنگی فراهم می‌کنند. این روایات با تأکید بر حفظ عزت، هویت و استقلال جامعه اسلامی، چارچوبی شرعی برای پیشگیری از تهدیدات نرم نظیر تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی ارائه می‌دهند. در ادامه، مهم‌ترین روایت مرتبط با این موضوع به همراه شرح و تحلیل فقهی ارائه شده و سایر روایات مکمل نیز بررسی می‌شوند.

٦-١- روایت برتری و عزت اسلام

روایت« :الإسلام یعلو و لا یعلی علیه» (الطوسی، ۱۴۰۷ق) این حدیث شریف از پیامبر اکرم (ص) بر اصل برتری و سرافرازی اسلام در همه ابعاد، به‌ویژه در حوزه فرهنگی، تأکید دارد. واژه «یعلو» به معنای علو و برتری، دلالت بر جایگاه والای اسلام به‌عنوان یک نظام فکری، اعتقادی و اجتماعی دارد که نباید تحت سلطه یا نفوذ فرهنگ‌های بیگانه قرار گیرد. در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، این روایت مبنای شرعی برای اقداماتی مانند تقویت زیرساخت‌های رسانه‌ای، تولید محتوای اسلامی و جلوگیری از ترویج سبک زندگی غربی است.از منظر فقهی، این روایت به‌عنوان یک اصل کلی، ضرورت حفظ استقلال و هویت فرهنگی جامعه اسلامی را در برابر تهدیدات نرم توجیه می‌کند. آیت‌الله مکارم شیرازی این حدیث را مبنای لزوم مقابله با تهاجم فرهنگی و تقویت پدافند غیرعامل رسانه‌ای می‌دانند، زیرا سلطه فکری دشمن مقدمه‌ای برای سلطه سیاسی و اقتصادی است (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). شیخ انصاری در «المکاسب» این روایت را در بحث معاملات و روابط با غیرمسلمانان به کار برده و آن را مبنای حفظ عزت اسلامی در برابر سلطه بیگانگان دانسته است (انصاری، ۱۴۱۵ق) همچنین، آیت‌الله سیستانی این حدیث را برای توجیه نظارت حکومتی بر رسانه‌ها و جلوگیری از ترویج محتوای ضداسلامی به کار برده‌اند (سیستانی، ۱۴۲۵ق).

٦-۲- حدیث لا ضرر: «لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام»

«لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام» (حر عاملی، ۱۴۰۹). این حدیث از پیامبر اکرم (ص) بر نفی هرگونه ضرر و زیان در اسلام تأکید دارد. واژه «ضرر» به معنای زیان وارد آمدن به فرد یا جامعه و «ضرار» به معنای ایجاد زیان عمدی یا غیرعمدی است. در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، این روایت دلالت بر وجوب پیشگیری از ضررهای احتمالی فرهنگی، مانند ترویج محتوای ضددینی، تضعیف ارزش‌های اسلامی یا نفوذ سبک زندگی غربی دارد. این حدیث به‌عنوان یک اصل عام، مبنای قاعده فقهی «دفع ضرر محتمل» بوده و در مسائل حکومتی و اجتماعی کاربرد گسترده‌ای دارد.آیت‌الله خویی این حدیث را پایه قاعده «دفع ضرر محتمل» دانسته و آن را در حوزه‌های حکومتی، از جمله نظارت بر رسانه‌ها و محتوای فرهنگی، قابل‌اجرا می‌دانند (خویی، ۱۴۲۲ق). در پدافند غیرعامل، این روایت توجیه‌کننده اقداماتی مانند ممنوعیت انتشار محتوای رسانه‌ای که هویت اسلامی را تضعیف می‌کند، تقویت پدافند رسانه‌ای برای خنثی‌سازی جنگ شناختی و ترویج سواد رسانه‌ای برای کاهش آسیب‌پذیری جامعه است (مصباح یزدی، ۱۳۸۹). شیخ انصاری نیز این حدیث را در ابواب معاملات و حدود برای پیشگیری از ضررهای اجتماعی به کار برده و آن را مبنای نظارت حکومتی بر فعالیت‌های فرهنگی می‌دانند (انصاری، ۱۴۱۵ق). این روایت بر پیشگیری از تهدیدات نرم تأکید دارد. برای مثال، نظارت بر فضای مجازی برای جلوگیری از انتشار محتوای ضددینی یا غیراخلاقی که ممکن است به انحراف فرهنگی منجر شود با استناد به این حدیث مشروعیت می‌یابد. آیت‌الله سیستانی این روایت را برای توجیه قوانین پیشگیرانه در برابر نفوذ فرهنگی دشمن به کار برده‌اند (سیستانی، ۱۴۲۵ق). همچنین، این حدیث با قاعده «نفی سبیل» هم‌افزایی داشته و از سلطه فکری دشمن جلوگیری می‌کند.

٦-۳- روایت عزت نفس: «لا یحمل المسلم نفسه إلی الذل و الهوان»

«لا یحمل المسلم نفسه إلی الذل و الهوان» از امام صادق (ع) (حر عاملی، ۱۴۰۹ق). شرح روایت: این روایت بر حفظ عزت و کرامت اسلامی و پرهیز از هرگونه تسلیم در برابر ذلت تأکید دارد. «ذل و الهوان» به معنای پذیرش خواری و فرومایگی است که در حوزه فرهنگی شامل تسلیم در برابر فرهنگ بیگانه یا ارزش‌های غیراسلامی می‌شود. در پدافند غیرعامل، این روایت دلالت بر وجوب حفظ استقلال فرهنگی و جلوگیری از نفوذ فکری دشمنان دارد. محقق کرکی این روایت را در بحث جهاد و دفاع برای حفظ استقلال اسلامی به کار برده و آن را مبنای پدافند

غیرعامل در برابر تهدیدات نرم، مانند تهاجم فرهنگی و جنگ شناختی می‌دانند (کرکی، ۱۴۱۰ق). آیت‌الله جوادی آملی نیز این روایت را برای توجیه تقویت زیرساخت‌های فرهنگی و رسانه‌ای در برابر نفوذ بیگانه به کار برده‌اند (جوادی آملی، ۱۳۹۰). این روایت با قاعده «نفی سبیل» ارتباط نزدیکی دارد، زیرا هرگونه سلطه فکری یا فرهنگی دشمن را نفی می‌کند. این روایت اقداماتی مانند تقویت تولیدات فرهنگی بومی، رد قراردادهای بین‌المللی که به نفوذ فرهنگی دشمن منجر شوند و آموزش سواد رسانه‌ای برای مقابله با عملیات روانی را مشروع می‌سازد. برای مثال، ممنوعیت ترویج سبک زندگی غربی که به تضعیف ارزش‌های اسلامی منجر می‌شود با استناد به این روایت توجیه می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای این روایت را مبنای خودکفایی فرهنگی و مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۳۹۸)

٦-٤- روایت امر به معروف: «مَنْ أَمَرَ بِمَعْرُوفٍ وَنَهَى عَنِ مُنْكَرٍ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ»

«مَنْ أَمَرَ بِمَعْرُوفٍ وَنَهَى عَنِ مُنْكَرٍ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ» (کریمی، ۱۴۰۰). شرح روایت: این حدیث نقش امر به معروف و نهی از منکر را به‌عنوان یک وظیفه شرعی و اجتماعی در حفظ هویت و انسجام فرهنگی جامعه اسلامی برجسته می‌کند. «معروف» شامل ارزش‌های اسلامی مانند حجاب، آموزش قرآن و تقویت مساجد است، در حالی که «منکر» شامل انحرافات فرهنگی مانند ترویج سبک زندگی غربی یا محتوای ضددینی است. این روایت جایگاه والای این وظیفه را با عنوان «خلیفهٔ الله» نشان می‌دهد.آیت‌الله صافی گلپایگانی این روایت را مبنای نظارت فرهنگی و اصلاح سبک زندگی در برابر نفوذ بیگانه دانسته و آن را برای تشکیل نهادهای نظارتی فرهنگی به کار برده‌اند (صافی گلپایگانی، ۱۴۲۰ق). شیخ طوسی نیز این حدیث را در بحث امر به معروف و نهی از منکر به‌عنوان ابزاری برای حفظ هویت دینی مطرح کرده‌اند (طوسی، ۱۴۰۷ق). در پدافند غیرعامل، این روایت ترویج فرهنگ اسلامی و مقابله با تهدیدات نرم را واجب می‌سازد. آیت‌الله مکارم شیرازی این حدیث را برای توجیه نظارت بر رسانه‌ها و خنثی‌سازی تبلیغات ضداسلامی به کار برده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). این روایت اقداماتی مانند ترویج ارزش‌های اسلامی (آموزش قرآن، تقویت مراسم دینی) و مقابله با انحرافات فرهنگی (مانند محتوای غیراخلاقی یا خرافه‌گرایی) را در چارچوب پدافند غیرعامل مشروع می‌سازد. تشکیل نهادهای نظارتی برای جلوگیری از انتشار محتوای ضددینی و تقویت سواد رسانه‌ای برای مقابله با

جنگ شناختی از مصادیق اجرای این روایت است.

٦-٥- روایت مصالح عمومی: «مَنْ أَصْبَحَ وَ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ»

«مَنْ أَصْبَحَ وَ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ» (پاینده، ۱۳۸۲). شرح روایت: این حدیث از پیامبر اکرم (ص) اهتمام به مصالح عمومی جامعه اسلامی را وظیفه‌ای همگانی و نشانه مسلمانی می‌داند. «أمور المسلمین» شامل امنیت فرهنگی، حفظ هویت دینی و انسجام اجتماعی است. در پدافند غیرعامل، این روایت بر لزوم اقدامات پیشگیرانه برای حفاظت از جامعه در برابر تهدیدات نرم تأکید دارد.

علامه حلی این حدیث را مبنای تقدم مصالح عمومی بر منافع فردی در شرایط بحرانی دانسته و آن را در مسائل حکومتی، از جمله حفظ امنیت فرهنگی به کار برده است (علامه حلی، ۱۴۱۳ق). امام خمینی نیز این روایت را برای توجیه دخالت حاکم اسلامی در حفظ نظام و امنیت جامعه از جمله در حوزه فرهنگ، استفاده کرده‌اند (خمینی، ۱۳۷۸).

٦-٦- روایت حفظ نظام: «إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَحْفَظُ مَنْ يَحْفَظُ الدِّينَ»

«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَحْفَظُ مَنْ يَحْفَظُ الدِّينَ» از امام باقر (ع) (کلینی، ۱۴۰۷ق). این روایت بر وجوب حفظ دین و نظام اسلامی تأکید دارد. «حفظ الدین» شامل حفاظت از هویت دینی و فرهنگی در برابر تهدیدات داخلی و خارجی است. در پدافند غیرعامل، این روایت دلالت بر لزوم ایجاد زیرساخت‌های فرهنگی برای کاهش آسیب‌پذیری جامعه در برابر تهدیدات نرم دارد. آیت‌الله فاضل لنکرانی این روایت را مبنای لزوم حفظ نظام اسلامی در برابر تهدیدات نرم و سخت دانسته و آن را برای توجیه اقدامات حکومتی در حوزه امنیت فرهنگی به کار برده‌اند (لنکرانی، ۱۳۸۵). محقق نائینی نیز این حدیث را در بحث حفظ نظام اسلامی برای مقابله با استعمار فرهنگی استفاده کرده است (نائینی، ۱۳۷۶). این روایت با قاعده «لزوم حفظ نظام» هم‌افزایی داشته و تقویت پدافند رسانه‌ای و نظارت بر فضای مجازی را مشروع می‌سازد. این روایت اقداماتی مانند تقویت پدافند رسانه‌ای، نظارت بر محتوای دیجیتال، و ترویج فرهنگ دینی برای حفاظت از هویت اسلامی را توجیه می‌کند. برای مثال، حمایت از تولید محتوای اسلامی و ایجاد نهادهای نظارتی برای جلوگیری از نفوذ فرهنگی دشمن از مصادیق اجرای این روایت است.

۷- قواعد فقهی پدافند غیرعامل در امنیت فرهنگی

قواعد فقهی زیر، با استناد به آیات قرآنی، روایات معصومین (ع)، و عقل سلیم، چارچوب‌های شرعی جامعی برای اجرای اقدامات پدافند غیرعامل در راستای حفظ امنیت فرهنگی جامعه اسلامی فراهم می‌کنند. این قواعد با تکیه بر مقاصد شریعت (حفظ دین، نفس، عقل، نسل، و مال) و با هدف پیشگیری از تهدیدات نرم مانند تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی، ابزارهای فقهی مؤثری برای سیاست‌گذاری فرهنگی ارائه می‌دهند.

۷-۱- قاعده دفع ضرر محتمل در پدافند غیرعامل

قاعده «دفع ضرر محتمل» بر لزوم پیشگیری از ضررهای احتمالی پیش از وقوع آن‌ها تأکید دارد. این قاعده، ریشه در حدیث نبوی «لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق) و آیه «وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ» (بقره: ۱۹۵) دارد. ترجمه: (و خود را به هلاکت نیندازید).

در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، این قاعده اقداماتی پیشگیرانه مانند نظارت بر رسانه‌ها و تقویت آموزش‌های دینی را برای جلوگیری از آسیب‌های فرهنگی مشروع می‌سازد (خویی، ۱۴۲۲ق).

شیخ انصاری این قاعده را در ابواب معاملات، حدود، و قصاص برای پیشگیری از ضررهای اجتماعی و فرهنگی به کار برده و آن را ابزاری برای حفظ مصالح عمومی دانسته است (انصاری، ۱۴۱۵ق). آیت‌الله سیستانی تأکید دارند که نظارت حکومتی بر رسانه‌ها، با استناد به این قاعده برای پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی واجب است (سیستانی، ۱۴۲۵ق). آیت‌الله جوادی آملی نیز این قاعده را مبنای تقویت پدافند غیرعامل فرهنگی در برابر تهدیدات نرم، مانند جنگ روانی و تهاجم فرهنگی می‌دانند (جوادی آملی، ۱۳۹۰). این قاعده در شرایط کنونی با توجه به گسترش فضای مجازی و تأثیرات آن بر نسل جوان، از اهمیت مضاعفی برخوردار است و سیاست‌گذاری‌های فرهنگی، مانند فیلترینگ محتوای مخرب یا تولید برنامه‌های آموزشی دینی، را توجیه می‌کند.

۷-۲- قاعده نفی سبیل در پدافند غیرعامل

قاعده «نفی سبیل» بر جلوگیری از هرگونه سلطه دشمنان بر جامعه اسلامی تأکید دارد و مبتنی بر آیه «وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء: ۱۴۱) ترجمه: (و خدا هرگز هیچ راه سلطه ای به سود کافران بر ضد مؤمنان قرار نداده است). و روایت «الإسلام یعلو و لا یعلی علیه»

(الطوسی، ۱۴۰۷ق) است. در پدافند غیرعامل فرهنگی، این قاعده اقداماتی مانند مقابله با تهاجم فرهنگی و تقویت خودکفایی رسانه‌ای را تجویز می‌کند.

آیت‌الله خامنه‌ای این قاعده را مبنای لزوم خودکفایی فرهنگی و جلوگیری از نفوذ ارزش‌های غربی می‌دانند و تأکید دارند که تقویت رسانه‌های داخلی و نظارت بر فضای مجازی از مصادیق اجرای آن است (خامنه‌ای، ۱۳۹۸). محقق نائینی این قاعده را برای حفظ استقلال فرهنگی در برابر استعمار به کار برده و آن را ابزاری برای مقابله با سلطه فکری بیگانگان دانسته است (نائینی، ۱۳۷۶). شیخ طوسی نیز در «النهایهٔ» این قاعده را در معاملات بین‌المللی برای جلوگیری از وابستگی فرهنگی و سیاسی مطرح کرده است (طوسی، ۱۴۰۴ق). در عصر حاضر، این قاعده توجیه‌کننده سیاست‌هایی مانند فیلترینگ هدفمند، توسعه پلتفرم‌های بومی، و تقویت سواد رسانه‌ای برای کاهش آسیب‌پذیری فرهنگی است.

طبق بیانات امام راحل، این قاعده در مقام بیان یک هشدار و توجه به مسلمانان می باشد. لذا این قاعده چند پیام مهم سیاسی برای مسلمانان دارد:

۱-هیچ گاه تحت سیطره کفار قرار نگیرند.

۲- حاکمیت و حکومت کفار مشروعیت الهی ندارد.

۳-چنانچه کفار بر مسلمانان غلبه ظاهری پیدا کردند و حاکمیت را به دست گرفتند، مسلمانان نگویند: کفار به قضا و قدر الهی مسلط شدند و ناچار باید به آن تسلیم باشیم. بلکه به هر نحو ممکن باید از تحت سلطه آنان خارج شوند.

۴- پذیرش حاکمیت کفار، قبول خواری و ذلّت و ظلم پذیری است. (نوحی،۱۳۸۴).

۷-۳- قاعده فقهی امر به معروف و نهی از منکر در پدافند غیرعامل

اصل «امر به معروف و نهی از منکر» به‌عنوان یک وظیفه شرعی و اجتماعی، بر اساس آیه «وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ» (آل‌عمران: ۱۰۴) ترجمه: (و باید از شما گروهی باشند که [همه مردم را] به سوی خیر [اتحاد، اتفاق، الفت، برادری، مواسات و درستی] دعوت نمایند) و روایت «مَنْ أَمَرَ بِمَعْرُوفٍ وَنَهَى عَنِ مُنْكَرٍ فَهُوَ خَلِيفَةُ اللَّهِ» (کریمی، ۱۴۰۰) شکل گرفته است. این اصل در پدافند غیرعامل فرهنگی، ترویج ارزش‌های اسلامی و مقابله با انحرافات را واجب می‌سازد.

تحلیل فقهی :آیت‌الله مکارم شیرازی این اصل را مبنای نظارت فرهنگی و اصلاح سبک زندگی

در برابر نفوذ غربی می‌دانند و تأکید دارند که نظارت بر رسانه‌ها و آموزش عمومی از مصادیق نهی از منکر است (مکارم شیرازی، ۱۴۰۱ق). امام خمینی این اصل را ابزار حفظ نظام اسلامی در برابر تهدیدات فرهنگی معرفی کرده و آن را وظیفه‌ای همگانی برای حفاظت از هویت دینی دانسته‌اند (خمینی، ۱۳۷۸). محقق کرکی در «جامع المقاصد» این اصل را برای اصلاح انحرافات اجتماعی و فرهنگی، به‌ویژه در شرایط نفوذ بیگانگان، به کار برده است (کرکی، ۱۴۱۰ق). در پدافند غیرعامل، این اصل سیاست‌هایی مانند تولید محتوای دینی، نظارت بر شبکه‌های اجتماعی، و ترویج سبک زندگی اسلامی را مشروع می‌سازد.

۷-٤- قاعده لزوم حفظ مصالح عمومی در پدافند غیرعامل

قاعده «لزوم حفظ مصالح عمومی» بر تقدم مصالح جامعه اسلامی بر منافع فردی تأکید دارد و مبتنی بر آیه «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ» (الأنفال: ۶۰) و روایت «مَنْ أَصْبَحَ وَ لَمْ يَهْتَمَّ بِأُمُورِ الْمُسْلِمِينَ» (پاینده، ۱۳۸۲) است. این قاعده در پدافند غیرعامل فرهنگی، نظارت بر رسانه‌ها و تقویت زیرساخت‌های فرهنگی را برای حفظ هویت دینی مشروع می‌سازد.

علامه حلی این قاعده را مبنای تقدم مصالح جامعه بر منافع فردی دانسته و آن را برای حفظ نظام اسلامی در برابر تهدیدات به کار برده است (علامه حلی، ۱۴۱۳ق). آیت‌الله صافی گلپایگانی تأکید دارند که نظارت حکومتی بر رسانه‌ها و جلوگیری از نفوذ فرهنگی، از مصادیق حفظ مصالح عمومی است (صافی گلپایگانی، ۱۴۲۰ق). آیت‌الله هاشمی شاهرودی این قاعده را برای توجیه سیاست‌های پدافند غیرعامل، مانند محدودسازی محتوای مخرب در شرایط بحرانی، به کار برده است (هاشمی شاهرودی، ۱۳۸۴). این قاعده در عصر حاضر، اقداماتی مانند تدوین قوانین سایبری، حمایت از تولیدات فرهنگی بومی، و تقویت پدافند غیرعامل رسانه‌ای را مشروع می‌سازد.

۷-۵- قاعده تقدیم اهم بر مهم در پدافند غیرعامل

قاعده «تقدیم اهم بر مهم» در شرایط تزاحم میان احکام، اولویت را به مصلحت اهم، مانند حفظ امنیت فرهنگی، می‌دهد. این قاعده ریشه در عقل سلیم و اجماع فقها دارد و در فقه حکومتی برای تصمیم‌گیری در شرایط بحرانی کاربرد دارد (خویی، ۱۴۲۲ق).

شیخ انصاری این قاعده را در موارد تزاحم برای حفظ نظام اسلامی به کار برده و آن را ابزاری برای تصمیم‌گیری در شرایط بحرانی دانسته است (انصاری، ۱۴۱۵ق). آیت‌الله خویی تأکید دارند

که این قاعده در فقه حکومتی برای اولویت‌بندی مصالح عمومی، مانند حفظ امنیت فرهنگی، کاربرد دارد (خویی، ۱۴۲۲ق). محقق اردبیلی در «مجمع الفائدة و البرهان» این قاعده را برای توجیه اقدامات پیشگیرانه در برابر تهدیدات اجتماعی و فرهنگی مطرح کرده است (اردبیلی، ۱۴۰۳ق). در پدافند غیرعامل، این قاعده سیاست‌هایی مانند تخصیص بودجه به تولید محتوای اسلامی در شرایط تهاجم فرهنگی یا محدودسازی موقت رسانه‌های خارجی را مشروع می‌سازد.

۷-٦- قاعده لاضرر

«لا ضرر و لا ضرار فی الإسلام» (حر عاملی، ۱۴۰۹ق). این حدیث از پیامبر اکرم (ص) بر نفی هرگونه ضرر و زیان در اسلام تأکید دارد. در حوزه پدافند غیرعامل فرهنگی، این روایت دلالت بر وجوب پیشگیری از ضررهای احتمالی فرهنگی، مانند ترویج محتوای ضددینی، تضعیف ارزش‌های اسلامی، یا نفوذ سبک زندگی غربی داردابن روایت بر پیشگیری از تهدیدات نرم تأکید دارد. برای مثال، نظارت بر فضای مجازی برای جلوگیری از انتشار محتوای ضددینی یا غیراخلاقی، که ممکن است به انحراف فرهنگی منجر شود، با استناد به این حدیث مشروعیت می‌یابد. آیت‌الله سیستانی این روایت را برای توجیه قوانین پیشگیرانه در برابر نفوذ فرهنگی دشمن به کار برده‌اند (سیستانی، ۱۴۲۵ق).

۷-۷- قاعده مصلحت نظام

بر خلاف علمای اهل سنّت که تعاریف مختلفی ارائه کرده اند، فقهای شیعه از مصلحت تعریف مشخصی ارائه ننموده اند. بلکه چه بسا معنای آن را روشن می دانستند و به ذکر مصادیق مصلحت اکتفا نموده اند .مصلحت فرد یا مسلمانان این است که به نفع فرد یا جامعه اسلام باشد و می توان گفت ارتکاز عقلایی از واژه مصلحت همین ا ست . لذا حضرت امام خمینی اساسی ترین مصلحت اسلام و مسلمین را تشکیل حکومت می دانند و آن را از روشن ترین احکام عقل بر شمرده اند. (خمینی،۱۳۹۰) البته مصلحت در هر یک از ابعاد آن معنای خاص خود را دارد، مثلاً مصلحت اسلام و نظام اسلامی مفهومی وسیع تر از مصلحت مسلمین دارد . چون خصایصی مانند بالندگی، شکوفایی، اقتدار و قدرت را نیز در بر می گیرد . با توجه به همین مفهوم وسیع است که امام خمینی به شورای نگهبان می نویسد :سعی خودتان را بنمایید که خدای ناکرده اسلام در پیچ و خم های اقتصادی، نظامی، اجتماعی و سیاسی متهم به عدم قدرت اداره جهان نگردد. (خمینی،۱۳۹۰) مصالح اساسی که شارع مقدس نسبت به آن

اهتمام زیاد دارد عبارتند از :دین، جان، عقل نسل و مال .این مصالح درحقیقت مصالح عالیه هستند که دیگر مصالح جزیی در تحت یکی از این موارد مندرج می باشد و بدون تردید نظامی که حفظ و اداره این مصالح را بر عهده دارد، در رأس همه مصالح قرار می گیرد .به همین دلیل است که امام راحل می فرمایند: مصلحت نظام از امور مهمه ای است که گاهی غفلت از آن موجب شکست اسلام عزیز می گردد. (منبع قبلی) همچنین در کتاب بیع خود می فرمایند :اساساً احکام الهی بدون نظام اسلامی قابل اجرا نیست و حفظ نظام از واجبات اکید و عدم تشکیل نظام اسلامی و رها کردن حکومت اسلامی و اختلال در امور مسلمین را از امور مبغوض می دانند. (خمینی، ۱۳۹۰)

۷-۸- قاعده دفاع مشروع

دفاع مشروع جنبه فطری و عقلی دارد. فطری بودن دفاع غالباً جنبه فردی دارد که قابل تعمیم به دفاع از کشور اسلامی می باشد. طبق بیان قرآن، اعمال انسان مستند به فطرت او می باشد. (طباطبایی، ۱۳۶۳) همچنین به ضرورت عقل، دفاع از وطن اسلامی امری واجب می باشد و اسلام مطابق قاعده ملازمه این حکم عقل را تأیید میکند. به این ضرورت بسیاری از فقهاء اشاره نموده اند. (فاضل هندی،۱۴۰۵) دفاع مشروع در سه حالت قابل تصوّر است: فردی، اجتماعی و از اسلام (جهاد). دفاع اجتماعی همان امر به معروف و نهی از منکر می باشند که به عنوان تکلیف شرعی محسوب می شود.(امام خمینی، ۱۴۲۱) از مصادیق دفاع مشروع، پدافند غیرعامل می باشد و این نوع دفاع، دفاعی اجتماعی محسوب شده و وظیفه آحاد مسلمانان در مقابل حمله به آنها می باشد. با پیشرفت علوم و تکنولوژی، ماهیت حمله و دفاع از آن، دچارتحوّل شده است. کشورهای استعماری با هدف تسلط بر منابع کشورهای دیگر مخصوصاً اسلامی با ایجاد اغتشاش ، یکپارچگی و استقلال آنها را مورد تهاجم قرار داده اند. فلذا دفاع در برابر چنین تهاجمی که موجودیت جوامع ا سلامی را تهدید می نمایند، مشروعیّت می یابد و امری ضروری است.

نتیجه گیری

پدافند غیرعامل فرهنگی، به‌عنوان رویکردی پیشگیرانه و غیرنظامی، در فقه اسلامی ریشه‌ای استوار دارد و از منظر منابع چهارگانه (قرآن، سنت، عقل و اجماع) مشروعیت کامل می‌یابد. این پژوهش نشان داد که فقه اسلامی با تکیه بر مبانی یادشده و قواعد فقهی، چارچوبی جامع، پویا و

عملیاتی برای طراحی راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم از جمله تهاجم فرهنگی، جنگ شناختی و ترویج سبک زندگی غربی ارائه می‌دهد.

۱ .مبانی قرآنی :آیات قرآن با تأکید بر آمادگی همه‌جانبه، نفی هرگونه سلطه فکری دشمن، پیشگیری از آسیب‌های فرهنگی، امر به معروف و نهی از منکر، حفظ وحدت و عزت اسلامی، ضرورت پدافند غیرعامل فرهنگی را به‌وضوح تبیین می‌کنند. این آیات، ضمن ترسیم چارچوبی کلی برای صیانت از هویت دینی، بر وجوب اقدامات پیشگیرانه در برابر نفوذ فرهنگی بیگانگان تأکید دارند.

۲ .مبانی روایی :روایات معصومین (ع)، با تکیه بر اصولی چون برتری اسلام، نفی ضرر، حفظ کرامت انسانی، امر به معروف و نهی از منکر، التزام به مصالح عمومی و حفظ نظام اسلامی، وظیفه همگانی و حکومتی را در قبال امنیت فرهنگی روشن می‌سازند و اقدامات عینی مانند نظارت رسانه‌ای، تولید محتوای اسلامی و تقویت نهادهای دینی را توجیه و تأکید می‌کنند.

۳ .عقل و قواعد فقهی :عقل سلیم، با تحلیل تهدیدات معاصر، بر لزوم پیشگیری از سلطه فکری دشمن و تقویت زیرساخت‌های فرهنگی حکم می‌کند. قواعد فقهی چون «دفع ضرر محتمل»، «نفی سبیل»، «امر به معروف و نهی از منکر»، «لزوم حفظ مصالح عمومی»، «دفاع مشروع»، «تقدیم اهم بر مهم» و «قاعده مصلحت نظام»، ابزارهای شرعی دقیقی را برای سیاست‌گذاری و اقدام عملی فراهم می‌آورند که رعایت شروطی چون تناسب، احتمال تأثیر و حفظ کرامت انسانی در آنها لحاظ شده است.

٤ .رویکرد فقه حکومتی :از منظر فقه حکومتی، پدافند غیرعامل فرهنگی نه‌تنها مشروع، بلکه وظیفه‌ای شرعی و عاجل برای حاکم اسلامی به شمار می‌رود. اندیشمندانی چون امام خمینی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای، این رویکرد را در راستای مقاصد شریعت (حفظ دین، نفس، عقل، نسل و مال) و در چارچوب «جهاد فرهنگی» تبیین کرده‌اند و بر ضرورت بهره‌گیری از ابزارهای نوین مانند رسانه‌های دیجیتال و سواد رسانه‌ای تأکید دارند.

۵ .اهمیت راهبردی :در عصر حاضر، تهدیدات نرم به دلیل ماهیت غیرملموس، پیچیدگی و تأثیرات بلندمدت، از خطر بیشتری نسبت به تهدیدات سخت برخوردارند. پدافند غیرعامل فرهنگی با تکیه بر مبانی فقهی، بدون نیاز به ابزارهای نظامی، از هویت دینی و انسجام فرهنگی

جامعه محافظت می‌کند و با تقویت مقاومت فرهنگی و کاهش وابستگی به رسانه‌های بیگانه، به حفظ استقلال و عزت اسلامی کمک می‌نماید.

٦ .جمع‌بندی نهایی :فقه اسلامی با ارائه چارچوبی منسجم و چندلایه، ظرفیت بی‌نظیری برای تدوین راهبردهای فرهنگی مبتنی بر شریعت دارد. این پژوهش نشان داد که کاربست هم‌زمان مبانی قرآنی، روایی، عقلی و قواعد فقهی در چارچوب فقه حکومتی، می‌تواند به‌عنوان الگویی کارآمد برای تحقق امنیت فرهنگی پایدار و افزایش تاب‌آوری جامعه اسلامی در برابر هجمه‌های نرم معاصر مورد استفاده قرار گیرد.

منابع

قرآن کریم

احمدی، حسن (۱۳۹۹) تهدیدات نرم و امنیت ملی، بررسی چالش‌های فرهنگی در ایران. تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی :۱۹-۸۳

اردبیلی، احمد (۱۴۰۳ق) مجمع الفائدة و البرهان فی شرح إرشاد الأذهان. قم: مؤسسه النشر الإسلامی، ج۳ : ۲۱۰

انصاری، مرتضی (۱۴۱۵ق) کتاب المکاسب. قم: دار العلم. ج۲ :۵۶ ج۱ :۴۳-۴۴

پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۲) نهج الفصاحه، مجموعه سخنان پیامبر اکرم (ص). تهران: دنیای دانش : ۶۷

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۰) ولایت فقیه، ولایت فقاهت و عدالت. قم: انتشارات اسراء :۱۳۰-۷۸

حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق) وسائل الشیعه إلی تحصیل مسائل الشریعة. قم: مؤسسه آل البیت. ج۱۷ : ۳۴۱-۳۴۰

حرّ عاملی، محمدبن حسن(۱۴۰۹) وسایل الشیعه، موسسه آل البیت، قم. ج۱۷ :۳۴۰

حیدری، علی نقی (۱۴۱۲ق) اصول استنباط. قم: لجنه اداره الحوزه العلمیه بقم المقدسه :۴۵

خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۸) سخنرانی در دیدار با نخبگان فرهنگی و سیاسی، ۹۸/۸/۱۲. تهران: دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای.

خمینی، روح الله (۱۳۹۰) البیع، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران. ج۲ :۶۲۰

خمینی، روح الله (۱۴۲۱) تحریر الوسیله، دفتر تبلیغات اسلامی، قم. ج۱ : ۴۸۰

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸) تحریر الوسیله. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.ج۲ :۱۱۸

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۸). صحیفه امام. جلد ۲۱. قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.ج۲ :۴۸۲

خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). ولایت فقیه: حکومت اسلامی. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

خویی، ابوالقاسم (۱۴۲۲ق) مصباح الفقاهه. قم: دار الهادی. ج۱ :۲۸۷-۳۱۲

رجبی دوانی، محمدحسین (۱۳۹۳) فقه و امنیت فرهنگی. قم: پژوهشگاه علوم اسلامی. :۴۵

رحیمی، محمد (۱۳۹۸) قاعده نفی سبیل و امنیت فرهنگی. فصلنامه فقه و حقوق، ۱۲(۳) : ۸۸-۹۴

رضایی، احمد و همکاران (۱۳۹۸) تحلیل تهدیدات نرم در حوزه امنیت فرهنگی. فصلنامه مطالعات امنیت ملی، ۱۰(۲) : ۱۲۴-۷۸

سبحانی، جعفر (۱۴۰۰) فقه و رسانه. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. : ۶۷

شب خیز، محمد رضا (۱۳۹۲) اصول فقه دانشگاهی، نشر لقاء، قم - ایران، ۱

صافی گلپایگانی، لطف‌الله (۱۴۲۰ق) جامع الأحکام. قم: دفتر نشر آثار. ج۱ : ۴۵۶

صدر، محمدباقر (۱۴۱۰ق) اقتصادنا. قم: دار التعارف للمطبوعات. :۲۴۱
طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۸) بررسی‌های اسلامی. گرداورنده هادی خسرو شاهی قم: بوستان کتاب، مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ج۱ :۵۳-۱۱۲
طباطبایی، محمدحسین (۱۴۱۷ق) المیزان فی تفسیر القرآن. قم: دفتر انتشارات اسلامی. ج۸ : ۳۴۵-۳۴۷ ج۲ :۲۶۲ ج۳ :۴۱۲
طباطبایی، محمدحسین (۱۳۶۳) المیزان، بنیاد علمی و فکری علامه طباطبایی، تهران. ج ۲ :۲-۴
طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۴ق) النهایهٔ فی مجرد الفقه و الفتاوی. قم: قدس
طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق) الامالی. قم: دار الثقافه.ج۳ :۵ ج۵ : ۴۳ ج ۲ : ۳۴
کرکی، علی بن حسین (۱۴۱۰ق) جامع المقاصد فی شرح القواعد. قم: مؤسسه آل البیت. ج۲ : ۸۹-۹۰
کریمی، علی (۱۳۹۹) فقه و پدافند غیرعامل. فصلنامه فقه سیاسی، ۸(۲)، :۳۲-۴۵
کریمی، علی (۱۴۰۰) فقه و پدافند غیرعامل. فصلنامه فقه سیاسی، ۸(۲)، :۶۲-۹۲
کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق) الکافی. قم: دار الحدیث. ج۲ :۱۸
لنکرانی، محمد فاضل (۱۳۸۵) فقه و مصلحت. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار :۶۷
محمدی، علی (۱۳۹۹) فقه و امنیت ملی. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. :۶۵-۱۲۸
محمدی، علی؛ و همکاران (۱۳۹۷) فقه و امنیت ملی: نقش فقه در حفظ هویت فرهنگی. قم: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. :۱۰۸-۴۵
مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۰). نظریه حقوقی اسلام. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. :۲۳۴
مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۹). فقه و اخلاق در عصر نوین. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. :۲۷-۱۰۴
مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۰۰). فقه و فضای مجازی. قم: انتشارات مدرسه امام علی بن ابی‌طالب. :۵۷
مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۰۱ق). تفسیر نمونه. قم: دار الکتب الإسلامیه. ج۷ : ۱۰۲-۱۲۳ ج۴ :۲۱۰ ج۳ : ۴۵۶
نائینی، محمدحسین (۱۳۷۶). تنبیه الأمه و تنزیه المله. قم: بوستان کتاب. :۲۶۳
نجاتی، مهدی (۱۳۹۹) تحلیل عاملی اکتشافی و اولویت بندی تهدیدات سیاسی رژیم سهیونیستی موثر بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، نشریه پدافند غیر عامل و امنیت، پیاپی ۳۲، : ۹۳-۱۲۲
نوحی، حمیدرضا (۱۳۸۴) ، قواعد فقهی در آثار امام خمینی، موسسه و چاپ عروج، تهران. :۳۳۱
هاشمی شاهرودی، محمود (۱۳۸۴). فقه و امنیت: رویکردی حکومتی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی. :۱۱۷

Ansari, Murtaza (١٤١٥ AH) Kitab al-Makasib. Qom: Dar al-Ilm. Vol. ٢:٥٦ Vol. ١:٤٣-٤٤
Ardabili, Ahmed (١٤٠٣ AH) Majma al-Fedat wa al-Barhan in the explanation of Irshad al-Azhan. Qom, Al-Nashar al-Islami Institute, vol.٣: ٢١٠
Har Amili, Muhammad bin Hassan (١٤٠٩ AH) Shi'a's means to study the issues of the Shari'ah. Qom: Al El Bayt Institute. Volume ١٧: ٣٤١-٣٤٠
Heydari, Ali Naqi (١٤١٢ AH) Principles of Inference. Qom: The Board of Directors of the Al-Hawza Al-Ilmiyah in Qom Al-Maqdisah: ٤٥
Hosseini Sistani, Ali (١٤٢٥ AH), Commentary on Al-Urwah Al-Wathqi, Qom: Setareh Maktaba Syed Ali Sistani Printing House, Vol. ٢: ٣٤٥
Hurr Ameli, Muhammad ibn Hassan (١٤٠٩) Shia Materials, Aal al-Bayt Institute, Qom. Vol. ١٧:٣٤٠
Javadi Amoli, Abdullah (٢٠١١) The Guardianship of the Jurisprudent, the Guardianship of Jurisprudence and Justice. Qom: Israa Publications: ٧٨-.١٣٠
Karimi, Ali (١٤٠٠) Jurisprudence and Passive Defense. Quarterly Journal of Political Jurisprudence, ٨(٢), :٦٢-٩٢
Karimi, Ali (٢٠١٩) Jurisprudence and Passive Defense. Quarterly Journal of Political Jurisprudence, ٨(٢), :٣٢-٤٥
Karki, Ali bin Hossein (١٤١٠ AH) Jami al-Maqasid fi Sharh al-Qasas. Qom: Al El Bayt Institute. Volume ٢: ٨٩-٩٠
Khamenei, Seyyed Ali (٢٠١٩) Speech at a meeting with cultural and political elites, ١٢/٨/١٩٩٨. Tehran: Office for the Preservation and .Publication of Ayatollah Khamenei's Works
Khoei, Abul-Qasim (١٤٢٢ AH) The Guide to Jurisprudence. Qom: Dar al-.Hadi. Vol. ١:٢٨٧-٣١٢
Khomeini, Ruhollah (١٤٢١) Tahrir al-Wasilah, Islamic Propaganda Office, Qom. Vol. ١: ٤٨٠
Khomeini, Ruhollah (١٩٩٩) Sahifeh Noor, Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, Tehran. Vol. ١: ٤٧٨
Khomeini, Ruhollah (١٩٩٩), Al-Wasilah, Qom: Institute for the .Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, Vol. ٢:١١٨
Khomeini, Ruhollah (١٩٩٩). Imam's Sahife. Volume ٢١. Qom: Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works. Vol. ٢:٤٨٢
Khomeini, Ruhollah (٢٠١١) Al-Bai, Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works, Tehran. Vol. ٢:٦٢٠
Kulayni, Muhammad ibn Ishaq (٢٠٠٩) Al-Kafi, Darul Kutab Al-Islamiyya, Tehran. Vol. ٢:٢١٠
Kulayni, Muhammad ibn Yaqub (١٤٠٧ AH) Al-Kafi. Qom: Dar Al-Hadith. Vol. ٢:١٨

Lankarani, Mohammad Fadel (۲۰۰٦) Jurisprudence and Expediency. Qom: Jurisprudential Center of the Pure Imams: ٦٧
Makarem Shirazi, Nasser (۱٤۰۰). Jurisprudence and Cyberspace. Qom: Imam Ali ibn Abi Talib School Publications. :٥٧
Makarem Shirazi, Nasser (۱٤۰۱ AH). Exemplary commentary. Qom: Dar al-Kutb al-Islamiyya. Vol. ۷: ۱۰۲-۱۲۳ Vol. ٤: ۲۱۰ Vol. ۳: ٤٥٦
Mesbah Yazdi, Mohammad Taqi (۲۰۰۲). Islamic Legal Theory. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. :۲۳٤
Mesbah Yazdi, Mohammad Taqi (۲۰۱۰). Jurisprudence and Ethics in the Modern Age. Qom: Imam Khomeini Educational and Research Institute. .:۲۷-۱۰٤
Mohammadi, Ali (۲۰۱۹) Jurisprudence and National Security. Qom: Research Institute for Islamic Culture and Thought. :٦٥-۱۲۸
Mohammadi, Ali; et al. (۲۰۱۸) Jurisprudence and National Security: The Role of Jurisprudence in Preserving Cultural Identity. Qom: Research .Institute for Islamic Culture and Thought. :۱۰۸-٤٥
Naini, Mohammad Hussein (۱۳۷٦). Punishing the Ummah and Purifying the Nation. Qom: Bostan Kitab. :۲٦۳
Nejati, Mehdi (۲۰۱۹) Exploratory factor analysis and prioritization of political threats of the Zionist regime affecting the national security of the Islamic Republic of Iran, Journal of Passive Defense and Security, Vol. ۳۲, No. ۹۳-۱۲۲
Nouhi, Hamid Reza (۲۰۰٥), Jurisprudential Rules in the Works of Imam Khomeini, Oruj Institute and Publishing House, Tehran. :۳۳۱
Payandeh, Abolqasem (۲۰۰۳) Nahj al-Fasaha, a collection of the sayings of the Holy Prophet (PBUH). Tehran: Dunyayeh Danesh: ٦٧
Rahimi, Mohammad (۲۰۱۹) The Rule of Mustache Negation and Cultural Security. Quarterly Journal of Jurisprudence and Law, ۱۲(۳): ۸۸-۹٤
Rajabi Davani, Mohammad Hossein (۲۰۱٤) Jurisprudence and Cultural Security. Qom: Islamic Sciences Research Institute. :٤٥
Rezaei, Ahmad (۲۰۱۸) Jurisprudence and Soft Threats. Tehran: Tehran University Press: ۱۲
Rezaei, Ahmad et al. (۲۰۱۹) Analysis of soft threats in the field of cultural security. Quarterly Journal of National Security Studies, ۱۰(۲): ۱۲٤-۷۸
Sadr, Mohammad Baqer (۱٤۱۰ AH) Economist. Qom: Dar Taqqin Lalmahabat. :۲٤۱
Safi Golpayegani, Lotfollah (۱٤۲۰ AH), Jame'e-e-Ahkam. Qom: Athar Publishing House. Vol. ۱: ٤٥٦
Shabkhiz, Mohammad Reza (۲۰۱۳) Principles of Academic Jurisprudence, Liqa Publishing, Qom - Iran, ۱
Sobhani, Jafar (۱٤۰۰) Jurisprudence and Media. Qom: Imam Khomeini

Educational and Research Institute. : ٦٧
Tabatabaei, Mohammad Hossein (١٩٨٤) Al-Mizan, Allameh Tabatabaei Scientific and Intellectual Foundation, Tehran. Vol. ٢:٢-٤
Tabatabaei, Mohammad Hossein (٢٠٠٩) Islamic Studies. Compiled by Hadi Khosrow Shahi. Qom: Bostan Ketab, Printing and Publishing Center .of the Islamic Propaganda Office of the Qom Seminary, Vol. ١:٥٣-١١٢
Tabataba'i, Muhammad Hossein (١٤١٧ AH) Al-Mizan fi Tafsir al-Quran. Qom: Islamic Publications Office. Vol. ٨: ٣٤٥-٣٤٧ Vol. ٢: ٢٦٢ Vol. ٣: ٤١٢
Tusi, Muhammad ibn Hassan (١٤٠٤ AH), The End in the Abstract of Jurisprudence and Fatwas. Qom: Quds
Tusi, Muhammad ibn Hassan (١٤٠٧ AH) Al-Amali. Qom: Dar Al-Thaqafah. Vol. ٣:٥ Vol. ٥:٤٣ Vol. ٢:٣٤